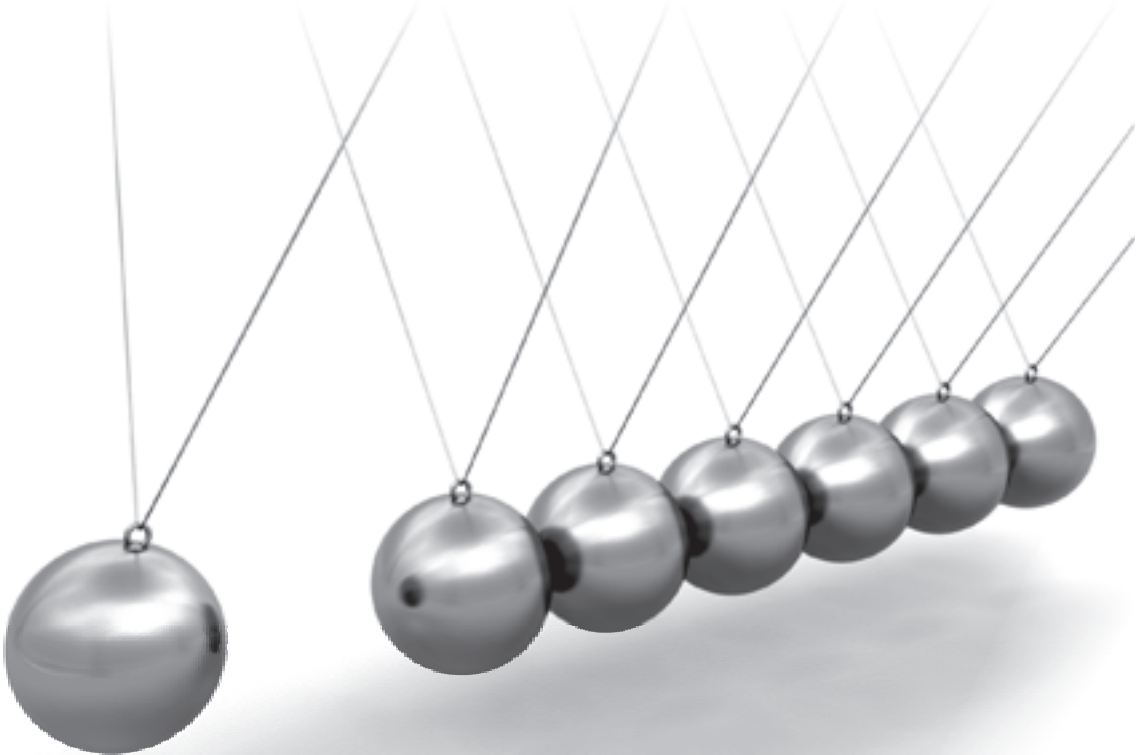

Образовање у време ковид кризе Где смо и куда даље

Вера Спасеновић (уредница)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2021

1838

брзозвонње у
време ковид кризе
Где смо и куда даље
Зборник радова

Вера Сјасеновић (уредница)

Едиција *Човек и друштво у време кризе*

Образовање у време ковид кризе

Где смо и куда даље

Зборник радова

Вера Спасеновић (уредница)

Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет

Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија

www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Драгана Павловић Бренеселовић,
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Проф. др Слађана Зуковић,
Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Проф. др Марија Марковић,
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Лектор

Невена Мрђеновић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-177-6

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Вера Сјасеновић*
Предговор
- 9 | *Радован Анђонијевић*
Програми образовања на даљину и својства
њихове реализације
- 23 | *Биљана Бодрошки Сјариосу*
Корона-криза: време за педагошка преиспитивања
- 39 | *Јелена Врањешевић*
Социоемоционално учење и резилијентност у доба кризе:
перспектива родитеља
- 55 | *Нађаша Вујисић Живковић*
Педагошки рад у време пандемије – две студије случаја
- 67 | *Живка Крњаја*
Предшколско васпитање и образовање у време „корона
кризе”: физичка изолација и „ефекат тунела”
- 83 | *Невена Мићранић*
Увек цртамо: вртић „на даљину” у време ковид-19 кризе
из дечје перспективе
- 101 | *Лидија Мишкељин*
Приступи образовне политике предшколском васпитању и
образовању у доба кризе
- 119 | *Нађаша Николић*
Образовање у онлајн окружењу: изазов за
наставничку професију
- 133 | *Драјана Пурешевић*
Вртић на даљину у време ковид-19 кризе
– перспектива родитеља
- 151 | *Јелена Секулић*
Настава у доба кризе: о чему брину наставници

- 169 | *Мирјана Сенић Ружић*
Ка критичком дигиталном образовању: како развијати дигиталну писменост?
- 183 | *Вера Сјасеновић*
Одговор просветних власти на актуелну кризу: виђење практичара
- 199 | *Милан Сјанчић*
Чему оцењивање у доба кризе: перспективе наставника на друштвеним мрежама
- 215 | *Александар Тадић*
Образовање на даљину или удаљавање од образовања – осврт на школовање у руралним подручјима
- 231 | *Емина Хебиб*
Школска клима у време пандемије вируса корона
- 247 | *Зорица Шаљић*
Пружање додатне подршке ученицима у ванредним условима образовања

Јелена Секулић*

НАСТАВА У ДОБА КРИЗЕ: О ЧЕМУ БРИНУ НАСТАВНИЦИ

Апстракт: Криза изазвана пандемијом вируса ковид-19 траје дужи временски период при чему су честе промене које се уводе у наставу. Очекивано је да оваква дешавања могу допринети појави изазова и тешкоћа, које би могле имати реперкусије на испољавање брига наставника. У раду се разматрају бриге у вези са наставом које су наставници имали на почетку пандемије и које имају у актуелном временском тренутку, као и начини превазилажења брига. Анкетирањем су прикупљени подаци од наставника предметне наставе ($N=47$). Применом квалитативне анализе садржаја утврђено је седам категорија брига. Налази показују да су наставници имали истовремено различите врсте брига. На почетку пандемије у већој мери изражавају бриге о слици о себи и бриге о индивидуалним могућностима и потребама ученика, док у садашњости бриге о процесу и продуктима учења ученика и бриге о процесу подучавања. У тумачењима брига наставника ослањамо се на парадигматски оквир кроз који можемо посматрати наставу.

Кључне речи: наставничке бриге, настава, пандемија, криза, парадигма.

Увод

Стање у друштву изазвано пандемијом вируса ковид-19 рефлектује се на прилике у образовању доприносећи развоју стања са којим се образовни системи многих држава, између осталог и наше земље, до сада нису сусрели и указујући на потребу планирања и спровођења мера у циљу обезбеђивања континуитета и квалитета наставе. Мере о организацији и остваривању наставе нису *a priori* системски планиране и подржане, јер је њихово доношење било зависно од околности и препорука изречених у циљу смањења ширења

* Јелена Секулић је студент докторских студија педагогије на Филозофском факултету Универзитета у Београду и истраживач приправник на Институту за педагогију и андрагогију на истом факултету. E-mail: jelena.sekulic.sj@gmail.com

пандемије. На почетку пандемије у оквиру нашег образовног система приступило се реализовању наставе на даљину, затим наставе по комбинованом моделу, што је резултирало изменама упутстава о мерама које је потребно предузимати. Наведена дешавања допринела су појави различитих изазова и тешкоћа у настави, које су могле утицати на испољавање различитих врста брига наставника од почетка кризе до постојећег тренутка. Овај рад се бави бригама у вези са наставом које су наставници имали на почетку рада у условима пандемије и које имају у актуелном временском тренутку (април 2021. године), као и начинима превазилажења бригаа. У настојању да сагледамо и разумемо бриге наставника у вези са наставом у пандемијом промењеном контексту ослонац смо потражили у парадигматском оквиру у коме се на различите начине концептуализује настава.

Бриге наставника у настави у време кризе

Неочекивана и нагла транзиција ка остваривању другачије врсте наставе¹ праћена је бројним изазовима са којима су се, између осталог, сусрели и наставници. Кључна улога у настојањима да се осигура континуитет наставе у измењеним околностима рада даје се наставницима (Di Pietro et al., 2020; Gouëdard et al., 2020; UNESCO, 2020a, 2020b). Наставници су морали веома брзо да се прилагоде променама изазваних кризом, да измене постојећи начин рада без обзира на то да ли су имали искуства у примени дигиталних технологија или реализовању целих часова у онлајн окружењу, као и да преузму виши ниво аутономије у осмишљавању и реализовању наставе (Barbour et al., 2020).

Комплексност и променљивост контекста доприноси томе да наставници могу наилазити на различите изазове у настави, што произлази из начина на који опажају и разумеју процес наставе на даљину у условима ванредног стања и контекст у коме се остварује. Посебна усмереност пажње наставника на одређени проблем, изазов или задатак у наставној пракси праћена осећањем анксиозности и несигурности да ли ће успети да га превазиђу назива се бри-

1 Настава у време кризе изазване пандемијом углавном се означава синтагмом настава на даљину у условима ванредног стања (енг. *Emergency Remote Teaching*) (Barbour et al., 2020; Hodges et al., 2020). Ова врста наставе обухвата наставу на даљину и онлајн наставу. Поред наведених врста наставе могуће је говорити и о комбинованој настави, која обухвата онлајн наставу и наставу у учионици (UNICEF, 2020).

гом (Fuller, 1969; Simić, 2019). За разлику од анксиозности која може спречити особу да предузме акцију, забринутост углавном подстиче на делање и улагање труда да се опажени проблем реши, као и учење о датом проблему (Fuller et al., 1974; Simić, 2019).

Појави брига нарочито доприноси увођење промена у рад (Hall et al., 1991; George et al., 2013), што се у условима пандемије показало као инхерентно својство. Будући да усмеравање пажње може бити резултат спољашњих и унутрашњих фактора, као и њихове комбинације (Newlove & Hall, 1976), бриге наставника у постојећем контексту се могу објаснити као последица честих промена које се уводе у домену наставе (на пример, мењају се упутства и препоруке о начину остваривања наставе, различите врсте наставе се „смењују”), њихових запажања о овим променама и искустава која развијају у настави у измењеном контексту. Појава брига може се интерпретирати у погледу одређене „спољашње опасности” која утиче на осећање добробити (Hall et al., 1991; Newlove & Hall, 1976). Истраживања која су за свој предмет имала добробит наставника у време пандемије показују да је највише заступљена емоција анксиозност и да долази до појаве стреса (Bintliff, 2020; Kurtz, 2020; Will, 2020, према: Barbour et al., 2020), што се може тумачити као резултат потешкоћа у адаптацији на новонастале околности. Наставници у сусрету са новим начином рада осећају збуњеност и потребу за додатним информацијама, јер у свом претходном искуству не могу да пронађу „одговор”. Пред њих се поставља захтев за флексибилношћу у размишљању ван стандардних оквира њихове досадашње наставне праксе (Hodges et al., 2020).

Потпунијем сагледавању брига наставника може допринети класификација која полази од актера на које се односе наставничке бриге. Фулерова је развила класификацију која прави разлику између брига наставника за себе и брига за ученике (Fuller, 1969; Fuller et al., 1974; Simić, 2019). Сматра се да ће наставници код којих су у већој мери заступљене бриге за себе, мање бити у стању да се фокусирају на потребе појединачних ученика, него што би то учинили наставници код којих су бриге за себе мање изражене (Parsons & Fuller, 1974). Тек када су наставничке бриге „зреле”, односно када наставници стекну одређено искуство у наставном раду, у фокусу брига се налазе ученици (Fuller, 1969). Наведена класификација може подстаћи на размишљање о потенцијалним начинима посматрања наставе из угла наставника и брига које осећају, питања која постављају о томе како ће се они и њихови ученици снаћи у настави у условима кризе.

Пружање професионалне подршке наставницима у циљу осигурања њихове добробити процењује се као један од приоритета (Reimers & Schleicher, 2020). Уколико се наставницима не обезбеди адекватна помоћ и подршка, сматра се да то може негативно утицати на процес наставе и учење ученика, а нарочито ученика из депривираних средина (Di Pietro et al., 2020; UNICEF, 2020). Овим се донекле потврђује претпоставка о потреби разрешавања брига наставника за „сопствени опстанак” да би затим били у стању да се посвете ученицима.

Настава у измењеном контексту у оквирима различитих парадигми

У настојању да сагледамо и разумемо бриге наставника у вези са наставом у „новом”, пандемијом промењеном, контексту покушаћемо да ослонац потражимо у парадигматском оквиру кроз који можемо посматрати наставу. Позваћемо се на парадигматски оквир у чијем развоју се полази од позитивистичке, интерпретативне и критичке парадигме (Mitrović, 2017; Radulović, 2016; Stančić, 2020). Појам парадигма користимо у значењу референтног филозофско-педагошког оквира који се заснива на међусобно повезаним и усаглашеним претпоставкама о начину концептуализовања одређеног проблема, унутар кога посматрамо и разумемо дати проблем (Mitrović, 2017). Намера нам је да у проучавању наставничких брига успоставимо однос међусобне повезаности и условљености између феномена наставничких брига и различитих начина концептуализовања наставе у оквирима парадигми. Дакле, тежимо пружању одговора на питање о томе које бриге у вези с наставом могу имати наставници у складу са сликом (сликама) наставе које перципирају у условима пандемије, а које „боје” различите парадигме. Важно је напоменути да наведени парадигматски оквир представља полазиште за проучавање наставе у редовним условима рада.

По угледу на постојеће изворе који утемељују схватање наставе у различитим парадигмама (Mitrović, 2017; Radulović, 2016; Stančić, 2020), у наставку ћемо покушати да дедуктивним приступом развијемо шта би могле да буду наставничке бриге у настави у односу на себе и ученике (Табела 1). Наведени су неки од прототипа брига наставника, јер не тежимо састављању исцрпне листе.

Табела 1: Наставничке бриге у вези са наставом у оквирима различитих парадигми

Парадигматски оквир			
	Позитивистичка парадигма	Интерпретативна парадигма	Критичка парадигма
Бриге за себе	Да ли сам успео да обрадим садржај предвиђен наставним програмом?	Како да наставни програм прилагодим индивидуалним потребама и могућностима ученика?	Како да наставни програм прилагодим индивидуалним потребама и могућностима ученика, али и да га структурирам око друштвено важних питања?
	Како могу да подстичем когнитивни развој ученика?	Како да подржим добробит ученика?	Да ли настава подстиче критичко мишљење код ученика?
	Да ли сам стигао да предавањем обухватим све што сам планирао?	Да ли довољно подржавам самосталност и иницијативност ученика?	Да ли довољно подржавам самосталност и иницијативност ученика?
	Како да обезбедим да ученици испуне програмски захтеване исходе?	Да ли имам квалитетну комуникацију са ученицима?	Како да иницирам промену?
	Како да објективно проверим знања ученика?	Да ли довољно подстичем сарадњу између ученика организацијом одређених облика рада?	Какве односе развијам са ученицима? Какве односе развијају ученици?
	Да ли сам обезбедио довољан број оцена како бих могао да закључим оцену?	Да ли сам усагласио планиране активности учења, начине праћења и оцењивања ученичког рада са циљевима и исходима учења?	Како да приликом оцењивања уважавам различите образовне и животне прилике ученика, а не само иста правила и критеријуме оцењивања?
	Да ли су ученици усвојили наставно градиво?	Шта ученици мисле о својим приликама за партиципацију у планирању и реализацији наставе? Да ли би нешто променили или задржали?	Да ли ученици имају неопходна средства и услове за учење? Ако не, како их обезбедити?
	Да ли развијају когнитивне вештине и способности радом на задацима?	Да ли ученицима повратне информације помажу у учењу?	Шта ученици мисле о својим приликама за партиципацију у планирању и реализацији наставе? Да ли би нешто променили или задржали?
Бриге за ученике	Да ли постижу добре резултате на тестовима знања?		Шта ученици мисле о својим приликама за партиципацију у оцењивању? Да ли уочавају значај самооцењивања?
	Да ли остварују прописане исходе и стандарде постигнућа?		

Наведене бриге наставника нису специфичне за наставу у контексту пандемије, али ћемо настојати да их тумачимо у постојећим условима у односу на парадигматски оквир. Будући да се у услови-

ма пандемије остварује другачија врста наставе могуће су различите и нетипичне наставничке бриге у односу на наставу у редовним условима.

Методолошки оквир истраживања

Циљ и задаци истраживања

Циљ истраживања јесте сагледавање и разумевање брига у вези са наставом које су наставници имали на почетку рада у условима пандемије и брига у вези са наставом које имају у актуелном временском тренутку. Покушали смо да сагледамо које су бриге наставници имали на почетку пандемије, а које бриге имају након нешто више од годину дана; да ли постоје сличности и разлике између брига које су имали и које имају сада и на који начин су настојали да превазиђу бриге на почетку пандемије и у актуелном временском тренутку.

Узорак истраживања

У истраживању је коришћен пригодни узорак и узорак грудве снега. Узорак је чинило укупно 47 наставника предметне наставе, од којих десет ради у гимназији и 37 у средњој стручној школи. Већина наставника ради у школама на територији Београда (42,5%), Панчева (25,3%), Ниша (6,4%), Ужица (4,3%) и других места (2,1%). Било је 38 наставница и девет наставника. Број година радног стажа наставника кретао се између један и 45 година ($M=14$).

Метода, техника и инструменти прикупљања података

У истраживању полазимо од квалитативног приступа, који наглашава важност разумевања и интерпретирања значења уграђеног у искуству испитаника. За потребе овог истраживања одабрана је техника анкетирања и конструисани инструмент је упитник. Упитник је садржао већи број питања, али за потребе рада биће анализирана питања отвореног типа. Упитник је садржао два блока питања. Први део упитника се односио на питања којима се обухвата период на почетку пандемије, док је други део подразумевао питања у садашњем времену.

Анализа података

За обраду квалитативних података примењена је квалитативна анализа садржаја (Mauring, 2000). Јединицу анализе представљали су појединачни упитници, а јединицу кодирања одговори испитаника у целини или делови одговора. Коришћен је програм за квалитативну обраду података MAXQDA2020. Приступ квалитативној анализи садржаја био је комбинован. У складу са постављеним циљем истраживања било је важно уважити специфичности контекста у коме се истраживање реализује, што је имплицирало да се у анализи не руководимо искључиво претходно уобличеним теоријским оквиром, већ и самим подацима.

Резултати истраживања са дискусијом

У овом поглављу биће дат упоредни приказ и анализа резултата истраживања полазећи од две временске тачке око којих смо позиционирали предмет истраживања – почетак кризе узроковане пандемијом и актуелни временски тренутак.

Бриге наставника у вези са наставом

Од укупног броја наставника ($N=47$) њих троје је одговорило да уопште није имало бриге, а шест да (више) нема бриге у садашњости. Стога је анализирано 44 одговора на питања о бригама на почетку пандемије и 38 одговора на питања о бригама у актуелном тренутку. Идентификовано је двадесет и седам кодова који су груписани у седам категорија, а које се могу сврстати у две врсте брига, бриге за себе и бриге за ученике (Табела 2). Изузетак представља категорија *Бриге о клими у одељењу* у оквиру које се могу издвојити обе врсте брига.

Табела 2: Наставничке бриге у настави на почетку пандемије и у актуелном временском тренутку

Врсте бригаа	Категорије	Кодови	Бриге на почетку пандемије Фреквенција кода	Бриге у актуелном тренутку Фреквенција кода	
Бриге о слици о себи		Брига о сопственој компетентности	24	6	
		Брига о сналажењу са новим захтевима	3	6	
		Брига о проценама сопственог рада од стране других	1	1	
Бриге о процесу подучавања		Брига о необрађеном наставном градиву	3	8	
		Брига о немогућности остваривања циљева наставе	3	7	
		Брига о неостваривању планираног	0	7	
Бриге за себе	Бриге о оцењивању	Брига о валидности оцењивања	4	3	
		Брига о дефинисању критеријума праћења и оцењивања	3	0	
	Бриге о техничким могућностима и потребама		Брига о објективности оцењивања	0	2
			Брига о праведности у оцењивању	0	2
			Брига о уважавању контекста оцењивања	1	2
	Бриге о клими у одељењу		Брига о поседовању ресурса	7	2
Брига о одабиру ресурса			4	0	
Брига о сопственој комуникацији са ученицима			7	9	
Брига о подршци коју би било добро пружити ученицима			5	3	
		Брига о комуникацији између ученика	2	3	
		Брига о дисциплини	3	1	

Врсте бригаа	Категорије	Кодови	Бриге на почетку пандемије Фреквенција кода	Бриге у актуелном тренутку Фреквенција кода
Бриге за ученике		Брига о остварености исхода	11	20
		Брига о мотивацији за учење	9	6
		Брига о радним навикама	6	10
	Бриге о процесу и продуктима учења ученика	Брига о неразвијеним дигиталним компетенцијама	6	0
		Брига о преписивању	6	1
		Брига о недовољном раду на домаћим задацима	0	3
	Бриге о индивидуалним могућностима и потребама ученика	Брига о напредовању у учењу	1	1
		Брига о поседовању ресурса	17	5
		Брига о условима у којима живе и уче	13	3
		Брига о здрављу	2	2

Уочљиво је да се у већини одговора наставника о бригаама на почетку пандемије могу препознати кодови из категорије *Бриге о слици о себи*. Наставници посебно изражавају бригу о сопственој компетентности, несигурност у своју спремност и оспособљеност да раде у новим условима, бригу о сналажењу са захтевима и о томе како ће други актери проценити њихов рад. Најмање су се јавиле *бриге о техничким могућностима и потребама*. Дакле, већина наставника има приступ дигиталним технологијама, али се брине да ли ће умети да их користи у настави.

Да ли ћу успети да реализујем наставу на професионалном нивоу? (ID 28; наставница у гимназији)

Током комбиноване наставе предвиђено је да се час стримује за групу ученика који нису непосредно у школи те седмице. Ово је готово немогуће за предмет који предајем и морала сам да држим дупли фонд часова. Страхovala сам да ће неко – ученици, родитељи, колеге бити против или да нећу имати времена и снаге да одржим овај ритам до краја. (ID 2; наставница у гимназији)

Већи број анализираних одговора показује да су наставници на почетку испољавали и *бриге о индивидуалним могућностима и потребама ученика*, односно да је присутна забринутост у вези са могућностима ученика да прате онлајн наставу и опремљеношћу ресурсима, социо-економским условима у којима живе и уче и здрављем ученика.

Ученица којој сам одељењски старешина није имала техничке услове да прати наставу, уз то је у лошијој социјално-економској ситуацији. (ID 14; наставница у средњој стручној школи)

Нека деца немају услове за рад у тренутку када креће пандемија – деле телефон или рачунар са неким, немају интернет. (ID 8; наставница у средњој стручној школи)

У актуелном временском тренутку у мањем броју одговора наставника се уочава брига о сопственој компетентности, што се може тумачити у смислу њиховог прилагођавања, проналажења начина и улагања труда да се проблеми реше. Присутна свега у неколико одговора јесте брига о ресурсима и условима које имају ученици. Претпоставља се да су наставници успели да разреше ове бриге, које се могу посматрати као основне или базичне, јер без њиховог превазилажења не би била могућа појава других брига.

Велики број одговора наставника о бригама на почетку, а нарочито у садашњости, садржи елементе који упућују на *бриге о процеси и продукцији учења ученика*. Код наставника се јавља стрепња да ли ће ученици остварити програмски захтеване исходе и да ли ће се другачија врста наставе негативно одразити на мотивацију за учење и радне навике, допринети преписивању задатака и „варању” на тестовима. Наставници су истакли и бојазан о томе да ли ученици имају развијена знања и вештине о употреби дигиталних технологија за учење.

Лоши резултати на тесту који се реализовао у школи након 6 недеља онлајн наставе. (ID 17; наставница у средњој стручној школи)

Бринула сам да се ученици неће снаћи у онлајн окружењу и да неће довољно учити. (ID 14; наставница у средњој стручној школи)

У бројним одговорима наставника у постојећем тренутку препознају се кодови из категорије *Бриге о процеси и продукцији учења ученика*. Наставници изражавају бригу да ће велики део наставног градива остати необрађен и да постављени циљеви неће бити постигнути, што се нарочито запажа у одговорима наставника средњих стручних школа. Забринути су да неће имати довољно времена и да ће бити тешко ускладити садржај рада са различитим врстама наставе које се смењују. Наведене бриге наставника јављају се углавном заједно са *бригама о процеси и продукцији учења ученика* и *бригама о слици о себи*, а нарочито бризи са сопствену компетентност.

Неки ученици не прате онлајн наставу, онда дођу у школу неспремни и необавештени. Онда још једном поновим најважније из тог дела градива, али ме то фрустрира, јер не могу да постигнем да урадим планирано. (ID 4; наставница у средњој стручној школи)

На који начин да држим наставу с обзиром да су наставне јединице и циљеви предвиђени за реализацију у здравственим установама? (ID 3; наставница у средњој стручној школи)

У првом одговору се запажа да наставница истовремено брине о ученицима, њиховом недовољном ангажовању и посвећености учењу, а као последица тога немогућности да уведе нову наставну јединицу и реализује планиране активности.

На почетку пандемије и у актуелном тренутку наставници су испољавали *брије о клими у одељењу*. Ове бриге представљају прелаз од брига за себе ка бригаама за ученике. Наставници се питају да ли развијају квалитетну комуникацију са ученицима, да ли могу да успоставе и одрже дисциплину и коју подршку је потребно пружити ученицима. Дакле, уочавају се елементи који указују на *брије о индивидуалним моћносћима и потребама ученика, брије о процесу и продукцијима учења* и бригу за сопствену компетентност.

Пред сваки час сам бринула да ли ће комуникација тећи несметано и да ли ћу задржати пажњу ученика. (ID 15; наставница у гимназији)

Како мотивисати ученике да редовно испуњавају своје обавезе? (ID 43; наставница у средњој стручној школи)

Наставници показују забринутост да развијање комуникације између ученика може лоше утицати на њихову активност на часу и посвећеност учењу. Наведена брига се у већини одговора јавља са бригом о преписивању.

Брине ме свако тестирање током кога ученици имају могућност међусобне комуникације што им отвара могућност плагирања радова или преписивања. (ID 39; наставник у средњој стручној школи)

Анализа показује да поједини наставници у подједнакој мери истичу *брије о оцењивању* на почетку пандемије и сада. На почетку су се питали како да дефинишу критеријуме праћења и оцењивања рада, док се у актуелном тренутку у фокусу налази брига о томе како прецизно измерити стечена знања, постићи објективност у оцењивању, обезбедити праведност ослањајући се на прописане процедуре и узети у обзир околности у којима живе и уче ученици. У овим бригаама се, такође, одсликава и брига наставника за сопствену компетентност и за необрађено наставно градиво, док су у најмањој мери присутне *брије о индивидуалним потребама и моћносћима ученика*.

Приликом контролних или писмених задатака могу ученицима да појасним шта се од њих очекује. Током онлајн наставе тога нема. (ID 24; наставница у гимназији)

Да ли ћу успети, стићи да све потребно пренесем и да ли ћу правично и адекватно оценити децу? (ID 42; наставница у средњој стручној школи)

Начини превазилажења брига

Од укупног броја одговора наставника о бригаама на почетку пандемије ($N=44$) њих осам је написало да није превазишло бриге које има. Од прикупљених одговора о бригаама у актуелном тренутку ($N=38$) четворо је одговорило да бриге није успело да превазиђе. Анализирали смо укупно 36 одговора о начинима превазилажења брига на почетку и 34 одговора о начину на који су настојали да разреше бриге које сада имају. На основу резултата анализе приказаних на Графикону 1 може се приметити да у оквиру већине одговора у садашњости наставници сматрају да њихове бриге могу бити превазиђене „чекањем да се нешто деси”, односно као последица спољашњих околности. Одређени број наставника није развио стратегију у циљу решавања изазова на које наилазе у наставној пракси већ се ослања на спољашња дешавања и промене. Проналазимо да се збивања у оквиру ширег друштвеног контекста, која утичу на остваривање наставних активности, у одговорима наставника могу тумачити као „извор” брига, али и излаз из стања забринутости. У анализираним одговорима може се уочити брига наставника да неће стићи да обраде наставно градиво и да ученици неће постићи прописане исходе, што се кроз наведену анализу могло препознати као доминантна брига у садашњем времену.

Сада када смо у редовној настави радим наставне јединице које нису могле да се реализују преко онлајн наставе. (ID 30; наставник у средњој стручној школи)

Графикон 1: Начини превазилажења брига на почетку пандемије и у актуелном временском тренутку

Налаз сличан претходном јесте да су наставници превазилазили бриге „временом” на почетку пандемије, што се може разумети у светлу привикавања на другачију врсту наставе, али не и њеног прихватања.

Временом да. Навикли смо се и на хаос и на нове платформе. (ID 22; наставник у средњој стручној школи)

Уочава се да су наставници прилагођавањем наставе покушали да разреше бриге које имају на почетку, али нарочито сада. Наводимо одговор наставнице који указује на уложени труд да се планирањем неколико сценарија часа умање бриге које постоје у актуелном тренутку о сопственом и ученичком поседовању ресурса.

Увек имам испланирано неколико могућности и начина одржавања часа – видео позив, видео лекција и усмена консултација телефонском. (ID 16; наставница у средњој стручној школи)

Следећи одговор приказује како је наставница постављањем нових критеријума оцењивања на почетку настојала да разреши бриге о условима и техничким могућностима ученика и бриге о оцењивању. Запажа се да наставница показује разумевање да оцењивање буде контекстуализовано.

Питала сам ученике да попуне анкету о условима које имају за рад па сам то имала у виду и када им дам неки задатак а и када их оцењујем. Мислим да је то фер. (ID 43; наставница у средњој стручној школи)

На почетку пандемије и у садашњости наставници су покушали да превазиђу бриге развојем сарадње са ученицима и колегама (другим наставницима, одељењским старешинама, стручном службом, управом школе), при чему је сарадња са колегама у већој мери присутна у постојећем тренутку. У наставку се налази одговор наставнице о томе како је кроз сарадњу са колегама и ученицима на почетку пандемије покушала да разреши бригу о необрађеном наставном градиву и подршци коју би било добро пружити ученицима како би надокнадили „пропуштено”.

Договорили смо се на нивоу стручног већа, да на почетку ове школске године у оквиру часова вежби и блок наставе, поново пређемо одређене наставне јединице (које смо имали прошле школске године онлајн), а за које је потребно практично увежбавање. Увек консултујемо ученике, шта нису добро разумели, увежбали и шта сматрају да треба да поновимо. Тако радимо после сваког периода онлајн наставе. (ID 46; наставница у средњој стручној школи)

Одговор који илуструје на који начин је наставница на почетку пандемије покушала да заједно са ученицима дефинише правила како би међусобна комуникација била квалитетнија дат је у наставку.

Установили смо правила онлајн учења која подразумевају примену микрофона и камере све време. Успели смо да издејствујемо мир и радну атмосферу у свим радним окружењима.

(ID 15; наставница у гимназији)

Прибављање ресурса, као стратегија решавања брига, препознаје се само у одговорима наставника на почетку, будући да су бриге о условима и техничким могућностима ученика тада биле више изражене. У наставку је дат одговор наставнице који показује како су ученицима обезбеђени потребни ресурси кроз заједничку иницијативу и помоћ од стране окружења.

Имам неколико ученика којима сам разредна, за које знам да живе у тешким условима. Они су ми и сами рекли да не знају како ће радити на тај начин и јесте им било тешко. Успели смо да позајмимо лаптопове од других ученика, који су имали неке старе које не користе. За интернет су замолили комшије. (ID 25; наставница у средњој стручној школи)

Најмањи број наставника наводи да је бриге на почетку рада у условима пандемије превазилазио примењивањем постојећег знања и додатним стручним усавршавањем. Овакав налаз може подстаћи на размишљање о релевантности постојеће подршке наставницима и неопходности прилагођавања обука стварним потребама наставника.

Закључна разматрања

Налази истраживања показују да су наставници имали истовремено различите врсте брига у вези са наставом и да су бриге биле различито изражене од почетка рада у условима кризе до данашњих дана. Насупрот тумачењу појединачних брига у оквирима изолованих парадигми, које би водило њиховом поједностављеном разумевању, проналазимо да су бриге обојене транзицијом кроз различите парадигме. На почетку пандемије препознају се бриге које указују на угао гледања на наставу у оквирима критичке и интерпретативне парадигме (јавља се брига о условима у којима живе и уче ученици и њиховим техничким могућностима, брига о подршци коју би требало пружити ученицима, брига о мотивацији ученика, брига о уважавању животних прилика ученика у оцењивању), али се и приближавају становиштима позитивистичког приступа настави (присутна је брига о остварености прописаних исхода учења). Забринутост наставника у постојећем тренутку указује да преовлађује виђење наставе у оквирима позитивистичке парадигме, јер се бриге нарочито тичу продуката учења ученика и процеса подучавања. Разноврс-

ност брига и њихова вредносна обојеност говори о комплексности и променљивости контекста у коме се настава остварује и сходно томе различитим изазовима с којима се суочавају. Налази сугеришу да су наставници настојали да реше проблеме и да углавном нису деловали сами, већ кроз сарадњу са колегама и ученицима, што упућује на важност подршке наставницима како би превазишли бриге и осећали се добро.

Осврнули бисмо се на налаз да је смањивање бриге за сопствену компетентност и индивидуалне потребе ученика праћено већом присутношћу брига о исходима које ученици (не)остварују и процесу подучавања. Следи да није потврђена теоријска претпоставка да мања израженост брига за себе може водити већој заступљености брига за ученике, јер се уочава да су обе врсте брига и даље заступљене. Наведене бриге могу бити резултат притиска са нивоа система у актуелном тренутку (ближе се провере знања и матурски испит) или освешћивања проблема који постоје у настави, након што су задовољене одређене базичне потребе (прибављени су ресурси).

Указали бисмо на нека ограничења истраживања и дали препоруке за нова. Недостаци истраживања проистичу из одлика методологије, врсте и структуре узорка и технике прикупљања података. Узорак је био мали и број испитаника није уједначен у односу на врсту средње школе у којој наставници раде. Иако се не тежи генерализацији налаза, ово отежава стицање свеобухватнијих увида о могућим бригама наставника. У будућим истраживањима узорак би могли да чине и наставници разредне и предметне наставе из основних школа. Обављањем интервјуа допринело би се бољем разумевању аутентичних брига наставника и њиховог искуства у настави. Циљ истраживања није подразумевао сагледавање процеса развоја и промена у наставничким бригама током периода кризе, већ њихово позиционирање у оквиру две временске тачке. Сматрамо да постоји потреба за планирањем лонгитудиналних истраживања која би водила потпунијем разумевању наставничких брига у настави и планирању адекватне подршке.

Референце

- Barbour, M., Hodges, C., Trust, T., LaBonte, R., Moore, S., Bond, A., Kelly, K., Lockee, B., & Hill, P. (2020). *Understanding Pandemic Pedagogy: Differences Between Emergency Remote, Remote, and Online Teaching*. A special report of the Nation: K-12 E-Learning in Canada project.
- Di Pietro, G., Biagi, F., Costa, P., Karpiński, Z., & Mazza, J. (2020). *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature*

- and international datasets*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gouédard, P., Pont, B., & Viennet, R. (2020). *Education response to Covid-19: Implementing a way forward*. Paris: The Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Fuller, F. F. (1969). Concern of teachers: A developmental conceptualization. *American Educational Research Journal*, 6(2), 207–226.
- Fuller, F. F., Parsons, J. S., & Watkins, J. E. (1974). Concern of teachers: research and reconceptualization. Paper presented at the *Annual Meeting of the American Educational Research Association* (59th, Chicago, Illinois, April 1974).
- George, A. A., Hall, G. E., & Stiegelbauer, S. M. (2013). *Measuring implementation in schools: The stages of concern questionnaire*. SEDL. https://sedl.org/cbam/socq_manual_201410.pdf
- Hall, G. E., Newlove, B. W., George, A. A., Rutherford, W. L., & Hord, S. M. (1991). *Measuring change facilitator stages of concern: A manual for use of the CFSoc questionnaire*. Greeley: University of Northern Colorado, Center for Research on Teaching and Learning.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Art. 20.
- Mitrović, M. (2017). *Reformski potencijal ocenjivanja u nastavi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- NewLove, B. W., & Hall, G. E. (1976). *A manual for assessing open-ended statements of concern about an innovation*. Austin: The Research and Development Center for Teacher Education The University of Texas at Austin.
- Parsons, J. S., & Fuller, F. F. (1974). Concern of teachers: recent research on two assessment instruments. Paper presented at the *Annual Meeting of the American Educational Research Association* (59th, Chicago, Illinois, April 1974).
- Radulović, L. (2016). *Slike o nastavniku: između moderne i postmoderne*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Reimers, F. M., & Schleicher, A. (2020b). *A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. Paris: The Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Simić, N. (2019). *Profesionalne brige nastavnika*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Stančić, M. (2020). *Lica i naličja pravednosti u ocenjivanju*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- UNESCO (2020a). *What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19*. Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

UNESCO (2020b). *COVID-19 response – remote learning strategy*. Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization in collaboration with McKinsey and Company.

UNICEF (2020). *Building Resilient Education Systems beyond the COVID-19 Pandemic: Considerations for education decision-makers at national, local and school levels*. Geneva: UNICEF Regional Office for Europe and Central Asia.

Jelena Sekulić²

TEACHING IN THE TIME OF CRISIS: WHAT ARE TEACHERS CONCERNED ABOUT

Abstract: The crisis caused by the COVID-19 virus pandemic has been enduring with frequent changes being introduced in the process of teaching. It is expected that such events can contribute to the emergence of challenges and difficulties, which may have repercussions on the expression of teachers' concerns. The paper discusses the teaching-related concerns that teachers had at the beginning of the pandemic and that they currently have as well as ways to overcome the concerns. The survey collected data from subject teachers ($N=47$). Seven categories of teachers' concerns have been identified using qualitative content analysis. The findings have indicated that teachers have different types of concerns at the same time. At the beginning of the pandemic they reported more concerns about self-image and concerns about students' individual abilities and needs, while at present, they further quote concerns about students' learning processes and outcomes and concerns about the teaching process. The interpretation of teachers' concerns was based on a paradigmatic framework through which teaching could be observed.

Key words: teachers' concerns, teaching, pandemic, crisis, paradigm.

2 Jelena Sekulić is a doctoral student of pedagogy at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade and research trainee at the Institute for Pedagogy and Andragogy within the Department of Pedagogy and Andragogy at the same faculty. E-mail: jelena.sekulic.sj@gmail.com

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

37.014.5(100)(082)

616.98:578.834(100)(082)

ОБРАЗОВАЊЕ у време ковид кризе : где смо и куда
даље : зборник радова / Вера Спасеновић (уредник). – Београд :
Универзитет, Филозофски факултет, 2021 (Београд : Службени
гласник). – 259 стр. : илустр. ; 24 cm

„Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира Филозофски
факултет Универзитета у Београду.“--> прелим. стр. – Тираж 200. –
Стр. 7: Предговор / Вера Спасеновић. – Напомене и библиографске
референце уз текст. – Библиографија uz svaki rad. – Summaries.

ISBN 978-86-6427-177-6

а) Образовна политика -- У свету -- Зборници б) Ковид 19 --
Пандемија -- Зборници

COBISS.SR-ID 48407817

Зборник „Образовање у време ковид кризе: где смо и куда даље”, састављен од 16 радова чији су аутори наставници и истраживачи Студијске групе за педагогију Филозофског факултета, фокусиран је на област образовања у време ковид кризе, време које нам је на драстичан начин показало сву осетљивост и рањивост образовања као друштвене праксе, слабости постојећих образовних система и ограничености институционалних образовних пракси, али истовремено и реанимирало свест о његовој виталној важности и потенцијалу на који рачунамо управо у временима кризе.

Из рецензије проф. др Драгане Павловић Бренеселовић

У Зборнику се разматрају разноврсне, веома значајне теме, које се односе на различите нивое образовања, различите контексте образовања и учења, различите нивое функционисања образовања и сагледавају се из перспективе различитих актера васпитно-образовног процеса.

Из рецензије проф. др Марије Марковић

Свако од разматраних питања даје значајан допринос у добијању шире слике о стању и изазовима образовања у време пандемије, те пружа практичне смернице за унапређење васпитно-образовне праксе уопште, а не само у кризним ситуацијама.

Из рецензије проф. др Слађане Зуковић

